

§ 15. Мастацтва пра вайну: музы не маўчалі

Дата 22 чэрвеня 1941 года стала пераломнай у жыцці савецкіх людзей — у гэты дзень пачалася Вялікая Айчынная вайна. У савецкага народа яна выклікала вялікі патрыятычны ўздых і з асаблівай сілай выявілася ва ўсіх відах мастацтва. Салют Перамогі не паставіў кропку ў ваеннай драме. Жахлівы твар вайны яшчэ доўгія гады заставаўся ў памяці народа...

«**Вставай, страна огромная**». Літаральна праз некалькі гадзін пасля абвешчання вайны нарадзілася *песня «Священная война»*. Яна нібы «ўступіла» ў рады Савецкай арміі — такой вялікай аказалася яе сіла. Дакладныя, поўныя глыбокага сэнсу словы і простыя музычныя інтанацыі перадавалі гнеў народа і яго рашучасць весці бой да канца. Здавалася, што так думаюць і адчуваюць усе. Песня «Священная война» адразу стала агульнанароднай. Сёння яе называюць галоўнай песняй Вялікай Айчыннай вайны.

Вставай, страна огромная,
Вставай на смертный бой
С фашистской силой тёмною,
С проклятою ордой!
Пусть ярость благородная
Вскипает, как волна!
Идёт война народная,
Священная война.

*Урывак з песні
«Священная война».
Музыка Аляксандра Аляксандрава,
словы Васіля Лебедзева-Кумача*

Аператыўна на ваенную сітуацыю адраагавалі мастакі-плакатысты, востра і лаканічна адлюстравалі палітычныя падзеі. Мастакім вобразам патрыятычнага плаката «*Радзіма-маці кліча!*» Іраклія Таідзэ стала жанчына, якая заклікае да бітвы з ворагам. Гэта маці абаронцаў роднай зямлі. Стойкая, упэўненая, мужная... Трымаючы перад сабой лістоўку, яна нястрымна крочыць наперад. Яе погляд перапоўнены трывогай, на твары застыў жах вайны.

Суровая ваенная рэчаіснасць увасоблена ў яркіх жывапісных палотнах. Мастакі ішлі на фронт, прымалі ўдзел у баях. Многія з іх не вярнуліся. Аднак у сваіх творах яны «расказалі» нам пра ваенныя падзеі, сведкамі або ўдзельнікамі якіх сталі.

Іраклій Таїдзэ. Плакат
«Радзіма-маці кліча!» (1941 г.)

Глыбокім трагізмам прасякнута кампазіцыя «*Фашыст праляцеў*» Аркадзя Пластава. Пачуццё незаменнай страты — гібелі дзіцяці — мастак выказаў шляхам кампазіцыйнай пабудовы карціны. Кантраснае спалучэнне лірычных матываў цёплага восеньскага пейзажу і драматычных нот вайны нараджае пачуцці душэўнага болю і разгубленасці. На ка-сагоры, усланым пажухлай травой, імгненне назад сельскі хлопчык пасвіў жывёлу. Але яго жыццё раптам спыніла смяротнае раненне. Ён «заснуў» навечна. Побач з безжыццёвым целам пранізліва вые сабака, верны сябар і памочнік. Ззаду спалохана мітусяцца ўцалелыя жывёлы. А ў халодным небе да гарызонту імкліва накіроўваецца варожы самалёт.

Падбярэце ў інфармацыйных крыніцах і ахарактарызуйце творы розных відаў мастацтва, якія перадаюць трагізм і патэтыку пачатку Вялікай Айчыннай вайны.

Аркадзь Пластаў.
Фашыст праляцеў
(1942 г.)

Музычны сімвал Перамогі. У 1942 годзе ў блакадным Ленінградзе прагучала *сімфонія № 7 До мажор Дзмітрыя Шастаковіча*. Аўтар назваў яе «*Ленінградскай*», прысвяціўшы ахвярам Ленінградскай блакады і героям Вялікай

Цікавы факт

Камандуючы фронтам аддаў загад савецкім артылерыстам падчас выканання сімфоніі Д. Шастаковіча весці інтэнсіўны агонь па варожых батарэях і вымусіць іх замаўчаць. І сімфонія прагучала...

Айчыннай вайны. Знакамітая тэма з эпизоду нашэсця (І частка), нягледзячы на тое, што была напісана яшчэ ў 1930-х гадах, стала ўвасабленнем ваеннага часу.

Мелодыя пачынаецца спакойна на фоне барабаннага дробату. Аднак, паўтарыўшыся 11 разоў, яна паступова ўзмацняецца, ператвараючыся ў «жалезную» і вырастаючы да магутнай бязлітаснай сілы. Гэтая сіла сімвалізуе вайну ў яе бесчалавечнасці, якая спальвае ўсё на сваім шляху. Яшчэ трохі — і свет разбурыцца. Але вось

нараджаецца процідзеянне, і пачынаецца шлях да барацьбы і трыумфу Перамогі. У музычны летапіс вайны паступова вяртаюцца спакой і мір.

Генеральная рэпетыцыя сімфоніі № 7 До мажор Дзмітрыя Шастаковіча ў Ленінградзе (1942 г.)

Сімфонію выканалі музыканты, што засталіся ў горадзе. І, нягледзячы на холад і разбурэнні, зала філармоніі блакаднага Ленінграда была поўная. Людзі не хавалі свайго хвалявання і слёз. Музыка Д. Шастаковіча стала сімвалам будучай Перамогі, сімвалам глыбокай і сапраўднай любові да свайго горада і Радзімы.

«Ленінградскую» сімфонію трансліравалі па радыё. Слухалі яе і немцы. Многія з іх пасля пісалі, што менавіта ў гэты дзень яны зразумелі: вайна прайграная. Праслухайце ў інфармацыйных крыніцах эпизод нашэсця з І часткі сімфоніі. Падумайце, чаму музыка Д. Шастаковіча зрабіла на ворагаў такое ўражанне.

Старонкі вайны ў жывапісе і скульптуры. «Яркімі» фарбамі, наглядна і выразна мастакі ўзнаўлялі карціны бітваў, паказвалі эпізоды з жыцця салдат і мірных грамадзян ваеннага часу.

Барацьбе партызан з фашысцкімі захопнікамі прысвечана жывапісная кампазіцыя «Палонных вядуць» беларускага мастака *Анатоль Шыбнёў*. Выкананая ў халоднай колеравай гаме, карціна перадае атмасферу суровай зімы. Быццам не адчуваючы ледзянога ветру, па хрусткім снезе ўпэўнена крочаць партызаны, трымаючы на прыцэле ўзятага ў палон праціўніка.

Анатоль Шыбнёў.
Палонных вядуць
(1947 г.)

Трыумф перамогі гучыць у кампазіцыі «Мінск 3 ліпеня 1944 года» беларускага мастака *Валянціна Волкава*. Карціна сімвалічная: шматпланавое рашэнне дазволіла мастаку падрабязна ахарактарызаваць месца дзеяння, прапрацаваць

Валянцін Волкаў. Мінск 3 ліпеня 1944 года (1946—1953 гг.)

вобраз кожнага персанажа, паказаць узаемаадносіны людзей. Задні план выступае свайго роду дэкарацыяй. Шэрыя клубы дыму і вогненныя водбліскі ваенных пажарышчаў на сценах разбураных храмаў ствараюць эмацыянальнае напружанне. Сярод руін Мінска святкуе перамогу савецкі народ. Месца дзеяння лёгка пазнаць: барочныя сілуэты забудовы ўзнаўляюць панараму гістарычнага цэнтра горада, разбуранага бамбардзіроўкамі фашыстаў. Гэта — плошча Свабоды.

Кульмінацыяй кампазіцыі з'яўляецца фігура байца на танку з аўтаматам у руцэ, высока ўзнятым над галавой. Ён дэкларуе свабоду. Жэст танкіста паўтараюць салдаты ў гімнасцёрках, што едуць на плошчу, і мірныя жыхары сталіцы, якія так доўга чакалі вяртання родных.

Абаронцам Брэсцкай крэпасці ў Вялікую Айчынную вайну беларускія майстры прысвяцілі *скульптурную кампазіцыю «Смага»*. Падчас асады крэпасці ў спякотныя чэрвеньскія дні 1941 года гітлераўскія войскі пазбавілі байцоў вады. Водаправод быў выведзены са строю, падыходы да ракі абстрэльваліся. Салдаты, жанчыны, дзеці — усе, хто знаходзіўся пад абаронай крапасных сцен, — адчувалі неймаверную смагу. Увасабленнем подзвігу байцоў, якія трымалі ў такіх цяжкіх умовах абарону, стаў вобраз мужнага воіна з каскай у руцэ. Змораны, перамагаючы сябе, абапіраючыся на кулямёт, ён паўзе да ракі. Знясілены крывавай бітвай і спякотай, баец не губляе надзеі. Усяго глыток вады, хоць некалькі кропель... Яны выратуюць жыццё салдата — заступніка Радзімы.

Скульптары
Аляксандр
Кібальнікаў,
Андрэй Бёмбель,
Уладзімір Бабыль,
архітэктары
Уладзімір
Кароль, Віктар
Волчак (і інш.).
Скульптурная
кампазіцыя «Смага»
(1969—1971 гг.)

У карціне В. Волкава вялікае значэнне мае кампазіцыя — статычныя і дынамічныя вобразы, шматпланавасць, лінія гарызонту, фон, рытм. Ахарактарызуе пералічаныя сродкі выразнасці. Як, на ваш погляд, яны ўплываюць на эмацыянальны характар твора?

Кіналетапiс вайны. Асэнсаванне катастроф і незлічоных ахвяр вайны адбывалася і ў кінамастацтве. У гістарычных, аўтабіяграфічных, лірычных карцінах пасляваенных гадоў па-ранейшаму пераважае ваенная тэма.

Фільм *«Лёс чалавека»* рэжысёра *Сяргея Бандарчук* — гонар савецкага кінематографа. Гэта не проста гісторыя пра чалавека, які за гады вайны страціў дом і сям'ю, зведаў уніжэнні фашысцкага канцлагера і паспрабаваў пачаць жыццё нанова. Андрэй Сакалоў — галоўны герой фільма — гэта абагульнены вобраз савецкага салдата, які прайшоў праз жахі і нягоды ваеннага часу, перанёс пакуты і, тым не менш, не страціў чалавечай годнасці, душэўнай чуласці, любові да Радзімы і Чалавека. Усынавіўшы хлопчыка-сірату Ваню, галоўны герой знайшоў у сабе сілы не толькі выжыць, выстаяць, але і даць спустошанаму вайной дзіцяці надзею на будучае жыццё.

У *кінакарціне «Балада пра салдата»* Алёша Скварцоў, малады салдат, які падбіў некалькі танкаў на полі бою, узнагароджаны паездкай у родную вёску, да маці — адрамантаваць дах. Але па дарозе дадому нечаканыя сустрэчы, раптоўныя перашкоды скарачаюць час, адведзены на адпачынак. На сустрэчу з маці застаецца ўсяго некалькі хвілін...

Рэжысёр фільма *Рыгор Чухрай* закальцоўвае сюжэт глыбокай метафарай. У пачатку кінакарціны мы бачым маці Алёшы, якая кожную раніцу выходзіць на сельскую дарогу, пільна ўзіраючыся ўдалечынь у чаканні сына. У канцы фільма, нібы птушка, якая абараняе сваё дзіця, яна ўскідвае рукі — «Не пушчу!». У яе вачах — вечны мацярынскі боль і малітва...

Рэжысёр Сяргей Бандарчук.
Кадр з кінафільма *«Лёс чалавека»* (1959 г.)

Рэжысёр Рыгор Чухрай. Кадр з кінафільма *«Балада пра салдата»* (1959 г.)

Фільм *«Лёс чалавека»* мае закадравы тэкст у канцы. Карціна *«Балада пра салдата»* пачынаецца закадравым тэкстам. Прагледзьце гэтыя фрагменты. Падумайце, якую мэту ставілі аўтары, выкарыстоўваючы гэты прыём.

Сярод мастацкіх твораў ваеннага і пасляваеннага перыядаў ёсць сімвалічныя. Ёсць і тыя, якія з дакументальнай дакладнасцю ўзнаўляюць сцэны ваеннага жыцця. Але, незалежна ад мастацкай формы, кожны твор напоўнены пачуццём гонару за подзвігі нашых прадзедаў.

Пытанні і заданні

1. Ахарактарызуйце прадстаўленыя ў параграфе і на кампакт-дыску творы выяўленчага мастацтва на тэму Вялікай Айчыннай вайны. Якія рысы аб'ядноўваюць мастацкія творы ваеннага і пасляваеннага перыядаў?

2. У творах выяўленчага мастацтва пра вайну важную ролю адыгрывае фон. Ахарактарызуйце фон і яго значэнне ў адной з работ, прадстаўленых у параграфе.

3. Праслухайце песні ваеннага і пасляваеннага перыядаў у інфармацыйных крыніцах. Удакладніце, у якіх фільмах гучаць некаторыя з іх. Падрыхтуйце і выканайце ў класе папурь* з песень, што прапануюцца на дадатковых старонках.

Творчая майстэрня

4. Тэма вайны знайшла ўвасабленне ў вобразах архітэктуры пасляваеннага часу. Гераізм нашых суайчыннікаў апеты і ў сучасным дойлідстве. Напрыклад, у праекце музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны сімвалічнае значэнне атрымала кампазіцыя будынка. Яе ўтвараюць чатыры архітэктурныя аб'ёмы, аддзеленыя расколінамі са шклянымі стрэхамі. Колькасць аб'ёмаў атаясамліваецца з чатырма гадамі вайны і чатырма фронтамі-вызваліцелямі Беларусі. Фасад будынка ўпрыгожваюць сімвалічныя прамені салюту. Серабрысты бляск іх сталі перадае холад вайны, а залацісты колер шкла — ззянне славы Перамогі.

Даведайцеся, якія творы мастацтва вашага рэгіёна (горада, пасёлка), што адлюстроўваюць гісторыю Вялікай Айчыннай вайны, размешчаны ў мясцовых музеях (на вуліцах, у будынках). Падрыхтуйце пра гэта ілюстраванае паведамленне.

Архітэктары Віктар Крамарэнка, Віктар Нікіцін, Андрэй Грышан.
Музей гісторыі Вялікай Айчыннай вайны (2010—2013 гг.)

* *Папурь* — музычная кампазіцыя (п'еса), складзеная з фрагментаў твораў аднаго або некалькіх аўтараў.

Вазьміце на заметку...

Аўтарская песня перыяду «адлігі»

У 1953 годзе эпоха Сталіна скончылася і ў савецкай мастацкай культуры пачаўся новы перыяд — *перыяд «адлігі»*. Мастакі атрымалі вялікую свабоду творчасці. Мастацтва быццам «пачало дыхаць»: у творах праявіліся вострыя канфлікты, сацыяльныя супярэчнасці, псіхалагічна насычаныя характары людзей, у тым ліку і матывы іх асабістага жыцця.

Давайте восклицать, друг другом восхищаться.
Высокопарных слов не стоит опасаться.
Давайте говорить друг другу комплименты —
Ведь это всё любви счастливые моменты.

Булат Акуджава

Спеўнай паэзіяй называюць *аўтарскую* (або *бардаўскую*) песню. Звяртаючыся да ўнутранага свету чалавека, яна прапаноўвала яму пагаварыць «адкрыта» пра самае патаемнае — пра дружбу і каханне, патрыятызм, рамантыку прафесій. Дзякуючы глыбокаму сэнсу тэкст песні дамінуе над музыкай. Свабодная і шчырая паэзія бардаў, загучаўшы спачатку ў студэнцкай аўдыторыі і

Булат Акуджава

на маладзёжных вечарынках, з вуснаў у вусны, на магнітафонных стужках, хутка распаўсюджвалася па краіне. Песні бардаў сталі выконваць людзі розных прафесій, розных узростаў, розных поглядаў. Гэта была творчасць усіх аб усім.

Праслухайце ў інфармацыйных крыніцах вядомыя песні *Булата Акуджавы* і *Юрыя Візбара*. Падрыхтуйце літаратурна-музычную гасцінную «Паэзія бардаў». Тэксты песень прапануюцца на дадатковай старонцы. Выканайце ўпадабаныя вамі творы, дапоўніце іх відэаародам, які адлюстроўвае асаблівасці эпохі. Абавязкова ўключыце ў сцэнарыі песні, прысвечаныя Вялікай Айчыннай вайне.